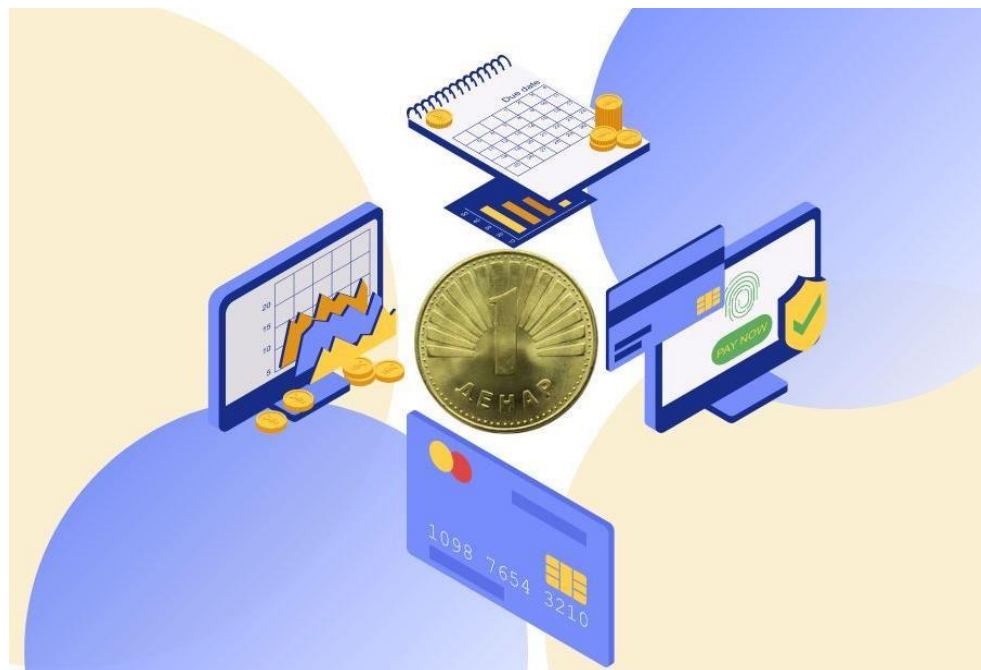

Trupi Koordinues i Rregullatorëve Financiar për Edukim Financiar dhe Përfshirje Financiare

KOMPETENCAT BAZË TË EDUKIMIT FINANCIAR

НАРОДНА БАНКА НА
РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Република Северна Македонија
Министерство за финансии

АГЕНЦИЈА ЗА
СУПЕРВИЗИЈА НА
ОСИГУРУВАЊЕ

КОМИСИЈА ЗА ЗАШТИТА ОД ВРЕДНОСТ
НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА
KOMISIJA IZBRANE NE VALIRE
ПОПЛИН ПОТЪ СЪ МАКЕДОНСКИ СЪ ВЪНШЕН
SECURITIES AND EXCHANGE COMMISSION
OF THE REPUBLIC OF NORTH MACEDONIA

МАПАС

gusht 2022

Kompetencat bazë të edukimi financiar i përfshijnë njohuritë dhe aftësitë themelore, qëndrimet, motivimet dhe kompetencat financiare të cilat duhet ti posedojnë njerëzit në faza të ndryshme të jetës. Financat janë pjesë e përditshmërisë dhe në kushte moderne njohuria financiare bëhet një domosdoshmëri. Ngritja e ndërgjegjësimit për njohuritë financiare të individëve dhe familjeve të tyre mundëson informim më të mirë gjatë marrjes së vendimeve financiare dhe njëkohësisht për mirëqenie financiare personale dhe shoqërore.

Korniza e kompetencave financiare sipas moshës së popullsisë ndahet në dy pjesë:

1. Korniza për kompetenca financiare për nxënës nga arsimi fillor dhe i mesëm; dhe
2. Korniza për kompetenca financiare për popullatën e rritur (18+).

Korniza e kompetencave financiare ka elemente progresive të kompetencës për çdo fazë sipas moshës së nxënësve. Në atë tregohet se çfarë njohuri duhet të marrë nxënësi në mosha të ndryshme. Për nxënësit nga arsimi fillor dhe i mesëm është bërë ndarje e kompetencave në katër grupmoshash dhe atë: mosha prej gjashtë deri në tetë vjeç, mosha prej nëntë deri në njëmbëdhjetë vjeç, mosha prej dymbëdhjetë deri katërmëdhjetë vjeç dhe mosha prej pesëmbëdhjetë deri tetëmbëdhjetë vjeç. Qasja progresive do të thotë se nxënësi që është në moshën prej pesëmbëdhjetë deri tetëmbëdhjetë vjeç duhet ti posedojë të gjitha njohuritë e grupmoshave të definuara më herët, si dhe njohuri plotësuese lidhur me atë grupmoshë.

Njohuritë dhe aftësitë për të rriturit janë të ndara në dy nivele. Niveli fillestar i përshkruan kompetencat themelore të cilat të rriturit duhet ti posedojnë, ndërsa niveli i zgjëruar përmban kompetenca të cilat u nevojiten të rriturve varësisht nevojave të tyre personale. Kompetencat e të rriturve i përfshijnë kompetencat e nxënësve nga grupmosha më e rritur (prej pesëmbëdhjetë deri tetëmbëdhjetë vjeç) dhe përveç kësaj, kompetencat e të rriturve nga niveli fillestar dhe i zgjëruar.

Komponentet bazë të kornizës së kompetencave financiare janë:

- **Njohuri dhe aftësi (NjA)** përfshijnë marrjen e njohurive themelore, koncepteve dhe aftësive praktike të një personi, të cilat përmirësohen prej një niveli fillestar deri në nivel të zgjëruar dhe prej nivelit të përgjithshëm në nivel specifik për aplikim aktual ose të ardhshëm.
- **Qëndrim (Q)** i përfshijnë mendimet, perceptimet dhe ndjenjat e një personi dhe prirjen e tij ndaj disa llojeve të caktuara të sjelljes.
- **Motivim (M)** i përfshin stimujt që një person të veprojë në mënyrë të caktuar, ose të paktën të zhvillojë një prirje drejt një sjelljeje të caktuar.
- **Sjellje (S)** sjellja është rezultati i fundit, pra sjellja e një personi mund të ndikojë drejtpërdrejtë në mirëqenien e tij financiare.

Njohuri dhe aftësi (NjA) përfshijnë tetë tema:

1. Para dhe Banking (PB) – i përfshin rolet e parave dhe funksionimi e sistemit bankar;
2. Të ardhurat dhe Taksat (AT) – i përfshin të ardhurat e njerëzve dhe detyrimet drejt shtetit dhe shoqërisë;
3. Planifikim financiar (PF) – përfshin planifikimin e përdorimit të parave në të ardhmën për çdo person veçmas dhe për familjen;
4. Kursim dhe Investim (KI) – përfshin krijimin e kursimeve dhe formave të ndryshme të investimit në instrumente financiare;
5. Shpenzim dhe Kredi (ShK) – përfshin shfrytëzimin e mjeteve financiare me të cilat disponojnë njerëzit, si dhe nevojën për huamarrje;
6. Të drejtat dhe Përgjegjësitë e Konsumatorëve (DPK) – e përfshijnë sistemit e mbrojtjes së konsumatorëve dhe çka paraqet konsumatorë të përgjegjshëm;

7. Kursimet pensionale (KP) – Sigurim pensional i finansuar kapital (SPFK) – përfshin menaxhimin me mjetet e anëtarëve dhe anëtarëve të pensionuar në fondet pensionale të detyruara dhe ato vullnetare; dhe
8. Rreziqet dhe Sigurimet (RrS) – përfshin menaxhimin me mjetet financiare dhe mbrojtje nga humbjet / rreziqet e mundshme financiare, si dëmet materiale ose lëndimet trupore.

Korniza e kompetencave financiare është hartuar në bazë të rekomandimeve të INFE-OECD dhe praksave të mirë në botë nga kjo fushë.

Kornizën e kompetencave financiare mund ta shfrytëzojnë organizata dhe institucione të ndryshme në vend (rregullatorë financiar, organizata të qytetarëve, institucione private financiare dhe institucione dhe organizata tjera) të cilat sigurojnë edukim financiar të grupmoshave të ndryshme nga fusha e veprimtarisë së tyre, ose më gjërë nga fusha e financave. Megjithatë, korniza e kompetencave financiare nuk paraqet program arsimor konkret dhe nuk përcakton tema konkrete nga fusha e arsimit financiar. Në nivel kombëtar janë miratuar standarde për marrjen e njohurisë financiare në kuadër të edukimit joformal (filllore dhe të mesme). Korniza e kompetencave financiare është e destinuar për ofruesit e shërbimeve edukative në kuadër të edukimit joformal dhe pritet ofruesit e edukimit financiar ti ndjekin kompetencat e definuara financiare gjatë hartimit të programeve të tyre edukative për grupmoshat përkatëse nga fusha e financave.

KORNIZA E KOMPETENCAVE FINANCIARE – NXËNËS NGA ARSIMI FILLOR DHE I MESËM

Elemente progressive të kompetencës për çdo fazë sipas moshës së nxënësve

		Mosha 6 - 8	Mosha 9 - 11	Mosha 12 - 14	Mosha 15 - 18
Njohuri dhe aftësi (NJA))	Para dhe banking (PB)	PB1. I njohin monedhat dhe kartmonedhat nga RMV. PB2. Dijnë ti numërojnë dhe ti llogarisin monedhat dhe kartmonedhat e RVM-së PB3. E njohin vlerën e parave	PB4. I njohin funksionet e ndryshme të parave në RVM PB5. Kuptojnë se si bëhet pagesë e mallrave dhe shërbimeve me monedha dhe kartmonedha	PB6. E kuptojnë rolin e bankave dhe institucioneve tjera financiare	PB7. I njohin shërbimet e ndryshme që i sigurojnë banka dhe institucionet tjera financiare PB8. I kuptojnë shërbimet e bankingut elektronik PB9. I kuptojnë shpenzimet lidhur me mënyrat e ndryshme të pagesave PB10. Njohin valuta të ndryshme dhe kurse të këmbimit për shkëmbim të valutave
	Të ardhurat Dhe taksat (AT)	AT1. I njohin burimet e të ardhurave dhe shpenzimeve të familjës	AT2. Kuptojnë pse njerëzit kanë të ardhura AT3. Kuptojnë pse të ardhurat dhe shpenzimet e njerëzve dhe familjës mund të ndryshojnë me kalimin e kohës	AT4. I kuptojnë termet bazë nga fusha e financave publike AT5. Kuptojnë se shkollimi ndikon në zgjedhjen e karrierës, rrjedhimisht ndikon edhe në të ardhurat në të ardhmën AT6. Kuptojnë se çka është buxheti shtetëror dhe mund të bëjnë dallimin me buxhetin e shtëpisë (buxheti familjar)	AT7. Kuptojnë se ka dallim mes rrogës bruto dhe neto AT8. E kuptojnë funksionimin e taksave AT9. I dallojnë faktorët të cilët ndikojnë në zgjedhjen e karrierës dhe planifikimit të jetës
	Planifikim financiar (PF)	PF1. Mund ti njohin qëllimet financiare me afat të shkurtë dhe me afat të gjatë	PF2. Dijnë të përgadisin plan financiar për arritjen e qëllimeve afatshkurtra PF3. E kuptojnë nevojën e përgaditjes së buxhetit dhe ndarjen e parave për qëllime dhe nevoja të ndryshme	PF4. Dijnë të përgadisin plan financiar për arritjen e qëllimeve afatgjata PF5. Kuptojnë se si ti lidhin planet financiare me buxhetin e familjës	PF6. Mund të planifikojnë paraprakisht për shpenzimet e pritshme personale që do të ndodhin në të ardhmën PF7. Kuptojnë se planifikimi financiar mund të ndihmojë në arritjen e qëllimeve jetësore
	Kursim dhe investim (KI)	KI1. E njohin nevojën e kursimit të parave	KI2. Përshkruajnë mënyra të ndryshme të kursimit KI3. E kuptojnë nevojën e rritjes së të ardhurave nëpërmjet kursimi dhe investimit	KI4. E kuptojnë kursimin në bankë ose ndonjë institucion tjetër financiar, çka është interesi dhe normat e interesit për kursim në afat të shkurtë dhe afatgjatë KI5. Kuptojnë se investimet paraqesin metod të kursimit	KI6. I përshkruajnë llojet bazë të kursimeve dhe investimeve KI7. Shpjegojnë dhe llogarisin interes të thjeshtë dhe të përbërë KI8. I numërojnë rreziqet dhe kthimet e mundshme nga produkte të ndryshme financiare
	Shpenzim dhe kredi (ShK)	ShK1. E bëjnë dallimin mes nevojës dhe dëshirës ShK2. Numërojnë lloje të ndryshme të shpenzimeve të familjës ShK3. Shpjegojnë se pse duhet të ekziston nevoja për huazim të parave	ShK4. E kuptojnë vlerën dhe çmimin e produkteve dhe shërbimeve ShK5. E kuptojnë konceptin e zbritjes së çmimeve dhe produkteve ShK6. I kuptojnë detyrimet financiare të debitorit	ShK7. Ata kanë pasqyrë të qartë për çmimet e pjesës më të madhe të mallrave dhe shërbimeve ShK8. I kuptojnë anët e mira dhe të këqija të blerjes prej burimeve të ndryshme (përfshirë edhe blerjen përmes internetit) ShK9. Bëjnë dallimin e burimeve të ndryshme të huamarrjes dhe shpenzimeve tjera gjatë huamarrjes	ShK10. I numërojnë faktorët të cilët mund të ndikojnë në ndryshimin e çmimeve të produkteve dhe shërbimeve ShK11. I kuptojnë llojet e ndryshme të kredive ShK12. E kuptojnë dallimin mes kartelës kreditore dhe debitor ShK13. I llogarisin interesat e paguara nga banka ose institucionet tjera financiare ShK14. I dijnë pasojat e borxhit të tepërt

	Të drejtat Përgjegjësitë e konsumatorëve (DPK)	DPK1. Kuptojnë domethënien e konsumatorit të përgjegjshëm	DPK2. I kuptojnë drejtat bazë të konsumatorit	DPK3. I kuptojnë arsyet për mbrojtje të konsumatorëve	DPK4. I kuptojnë të drejtat bazë dhe përgjegjësitë e konsumatorëve të produkteve financiare DPK5. E kuptojnë rolin dhe funksionet e institucioneve financiare dhe rregullatorëve financiar në RVM
	Kursimet pensionale (KP – SPFK)	KP1. E kuptojnë kuptimin e termit “pension”	KP2. E kuptojnë detyrimin e kursimit për pension	KP3. Kuptojnë se nga rroga ndahen kontributet për sigurim pensional dhe invalidor	KP4. E dijnë çfarë paraqet shoqëri pensionale KP5. E kuptojnë dallimin mes shtyllës pensionale të pare, dytë dhe tretë KP6. I kuptojn produktet pensionale dhe e kuptojnë portofolin investues pensional të fondeve pensionale KP7. I njohin rreziqet financiare të cilat ndikojnë në kursimin pensional
	Rreziqet sigurimet (RrS)	RrS1. E kuptojnë termin “sigurim” dhe mund ti dallojnë mënyrat e mbrojtjes nga rreziqet dhe fatkeqësitë natyrore	RrS2. I dallojë situatat të cilat mund të sjellin në humbje financiare, siç është dëmi material ose lëndimi trupor	RrS3. I kuptojnë produktet e zakonshme të sigurimit RrS4. E njohin rolin dhe kuptimin e sigurimit RrS5. I dallojnë rreziqet e mundshme nga blerja e produkteve të sigurimit përmes internetit	RrS6. I kuptojnë funksionet bazë të sigurimit, llojeve të produkteve të sigurimit, dijnë të krahasojnë sigurimet, e kuptojnë rolin e kompanive për sigurime, kompanitë e brokerimit të sigurimeve, kompanitë e përfaqësimit në sigurime, brokerët dhe përfaqësuesit në sigurime, dijnë ku të drejtohen për këshilla dhe ndihmë për mbrojtje RrS7. I kuptojnë rreziqet e mundshme financiare në kushte të aftësisë së ulët për kredi RrS8. I përshkruajnë rreziqet e mundshme nga blerja përmes internetit
Qëndrimet (Q)		Q1. Të vetëdijshëm për shpenzimin në kuadër të mjeteve që i kanë Q2. Kuptojnë se nuk mund të kenë çfarë të dëshirojnë, sepse kanë mjete të limituara Q3. Kuptojnë se duhet ti shtyjnë shpenzimet që të kenë më shumë në të ardhmën	Q4. E kuptojnë rëndësinë e parasë Q5. Kuptojnë se mësimi për financat mund të ju ndihmojë në marrjen e vendimeve më të mira financiare	Q6. E kanë të qartë se për pyetje nga fusha e financave duhet të drejtohen deri te subjektet financiare Q7. Kuptojnë se e kanë më lehtë “të zvogëlohen shpenzimet” se “të marrësh hua për të shpenzuar atë që është marrë hua dhe për të hyrë në borxh” Q8. Janë përgjegjës për menaxhimin me mjetet financiare që i kanë në disponim Q9. E kanë të qartë se të gjitha investimet sjellin rrezik të caktuar	Q10. E dijnë që duhet të menaxhojnë me paratë në mënyrë aktive dhe të zgjuar Q11. E dijnë se janë përgjegjës për planifikimin e karrierës dhe të së ardhmës Q12. I zgjedhin njohuritë e tyre për produktet dhe shërbimet e shumta Q13. E dijnë se investimet me rendimente më të larta sjellin rrezik më të madh për humbjen e vlerës Q14. E vlerësojnë rëndësinë e këshillave financiare nga ekspertët
Motivimi (M)		M1. Kanë dëshirë të mësojnë për financat si pjesë e përditshmërisë	M2. Janë të vetëdijshëm se kursimi tani është mënyrë për të pasur ose shpenzuar mjetet në të ardhmën M3. Kuptojnë se nëse janë të vlefshëm mund ti arrijnë qëllimet e planifikuara	M4. Duhet të besojnë se janë të aftë ti kënaqin nevojat financiare në faza të ndryshme të jetës M5. Planifikimi i hershëm mund të krijojë më shumë opsione për realizimin e qëllimeve	M6. Është e nevojshme të besojnë se plani i arsyeshëm financiar mund të ju ndihmojë në planet e karrierës dhe jetës në të ardhmën
Sjellje (S)		S1. Të kursejnë rregullisht S2. Të flasin për paratë me anëtarët e familjes S3. Të shpenzojnë më pak se mjetet që i kanë S4. Ti ruajnë dhe të kujdeset për gjërat personale	S5. Të rezistojnë dëshirave dhe ti kontrollojnë joshjet kur blejnë S6. Ti krahasojnë çmimet e produkteve dhe ta zgjedhin opcionin më të mirë S7. Të vendosin qëllime financiare afatshkurtër dhe afatgjata S8. Të ndajnë para për realizimin e qëllimeve të ndryshme financiare S9. Të mbajnë llogari për shpenzimet në nivel mujor	S10. Ti zvogëlojnë shpenzimet aty ku kanë mundësi për atë S11. Ti lexojnë dhe kuptojnë kushtet para se të vendosin të blejnë diçka S12. Të marrin hua para vetëm nëse janë në mundësi ti kthejnë ato	S13. Rregullisht ti shqyrtojnë qëllimet financiare dhe buxhetin S14. Ti zgjedhin mënyrat përkatëse të pagesës për blerje të mallrave dhe shërbimeve S15. Ti njohin dhe parashikojnë shpenzimet familjare S16. Të anashkalojnë blerje impulsive S17. Të kërkojnë ndihmë gjatë probleme personale financiare S18. Të planifikojnë për të ardhmën duke i pasur parasysh pasojat e mundshme financiare S19. Të zgjedhin rrugë për avancim dhe karrierë dhe ti shqyrtojnë pasojat financiare

KORNIZA E KOMPETENCAVE FINANCIARE – POPULLATA E RRI TUR (18+)

	Njohuri dhe aftësi (NjA) – niveli fillestar	Njohuri dhe aftësi (NjA) - niveli zgj ëruar	Qëndrime (Q)	Motivim (M)	Sjellja (S)
Para dhe banking (PB)	PB11. E dijnë çka është inflacioni dhe cilët faktorë kanë ndikim në të PB12. Kanë njohuri dhe vazhdimisht i përdorin shërbimet e ebankingut dhe bankingut mobil dhe i dijnë përparësitë krahasuar me bankingun klasik	PB13. Kuptojnë metoda të ndryshme për transferim të parave PB14. Kanë njohuri për përdorim të shërbimeve financiare digjitale PB15. I kuptojnë faktorët të cilët ndikojnë në kursin e këmbimit të valutave	Q15. Janë racional gjatë zgjedhjes së produkteve dhe shërbimeve financiare Q16. Veprojnë në mënyrë kritike dhe të kujdesshme gjatë sigurimit të produkteve dhe shërbimeve të ndryshme financiare	M7. Të jenë të motivuar të fitojnë njohuri për produktet dhe shërbimet financiare që ta përmirësojnë vendimarrjen financiare	S20. I krahasojnë çmimet të produktit ose shërbimit financiar të të njejtit lloj ose te subjektë të ndryshëm financiar S21. E njohin dhe përdorin bankingun elektronik dhe mobil
Të ardhura dhe Taksa (AT)	AT10. E kuptojnë sistemin e taksave në RMV AT11. I kuptojnë format bazë të ndihmës shtetërore që është e disponueshme për qytetarët e RMV-së	AT12. Kanë njohuri për shumën e normave tatimore për llojet e ndryshme të tatimeve në RMV AT13. I kuptojnë mënyrat e ndryshme të detyrimit në shtet	Q17. Janë të vetëdijshëm për shpenzim në kuadër të mundësive të veta Q18. I kuptojnë përparësitë e të ardhurave formale dhe përfitimet e ekonomisë formale	M8. Të jenë të motivuar ti shqyrtojnë mundësitë për rritje të të ardhurave personale M9. Të fitojnë të ardhura të rregullta të cilat sigurojnë siguritet afatgjatë dhe mbrojtje sociale	S22. E optimizojnë përdorimin e të ardhurave personale S23. Rregullisht ndajnë një pjesë nga të ardhurat si kursim
Planifikim financiar (PF)	PF8. Mund ti dallojnë shpenzimet e nj ëhershme dhe ato të përsëriturat PF9. Mund të bëjnë plane financiare për arritjen e qëllimeve afatgjata PF10. Kuptojnë dhe shpjegojnë si ndikon kariera dhe ndryshimet në jetë ndaj gjendjes financiare PF11. I njohin llojet e ndryshme të investimeve dhe dijnë sit e zgjedhin investim të përshtatshëm		Q19. Besojnë se kanë përgjegjësi aktive të menaxhojnë me ardhmërinë e vet dhe mjetet personale financiare Q20. Janë të vetëdijshëm se vazhdimisht duhet ta ndjekin statusin personal financiar dhe të ndërmarrin aktivitete për përmirësim	M10. Të kenë mundësi të arrijnë mirëqenie financiare përmes menaxhimit aktiv të mjeteve personale financiare	S24. Përdorin mjete elektronike për ndjekje të rregullt të të ardhurave dhe shpenzimeve S25. E vendosin, e ndjekin dhe e rishikojnë buxhetin që ti shqyrtojnë rrethanat e ndryshueshme S26. I përcaktojnë, i vendosin dhe rregullisht i kontrollojnë qëllimet afatgjata financiare reale
Kursim dhe investim (KI)	KI9. I njohin faktorët të cilët ndikojnë në kursimin KI10. I kuptojnë konceptet bazë për investime personale KI11. I kuptojnë faktorët që ndikojnë në tolerancën ndaj rrezikut dhe qëllimit të investimit KI12. I kuptojnë kompensimet, karakteristikat dhe rreziqet e produkteve investuese në RMV KI13. I njohin faktorët kryesorë të cilët ndikojnë në rreziqet dhe rendimentet e produkteve financiare të ndryshme KI14. Mund të krahasojnë produkte të ndryshme financiare dhe të kryejnë zgjidhje të duhur në pajtim me nevojat e tyre	KI15. I kuptojnë produktet e tregjeve financiare, produktet e sigurimeve dhe pensionale dhe i njohin rreziqet KI16. Kanë njohuri themelore të ekonomisë të sjelljes gjatë zgjidhjes së produkteve financiare KI17. I njohin përcaktuesit kur zgjedhin pasuri të paluajtshme për përdorimin e tyre ose si investim	Q21. E vlerësojnë rëndësinë e këshillave financiare nga ekspertët Q22. Kuptojnë se investimet me rendiment më të lartë sjellin rrezik më të madh	M11. Ti dijnë përfitimet nga investimet e arsyeshme lidhur me kursimin afatgjatë	S27. Zgjedhin investim të përshtatshëm për tolerancën e tyre ndaj rrezikut dhe qëllimet e investimit të cilat i ndjekin rregullisht S28. Parashtrajnë pyetje dhe sigurojnë informacione përkatëse për vlerësim para se të marrin vendim për investim S29. Dijnë ta llogarisin dhe vlerësojnë kthimin real të kursimit dhe investimit para se të zgjedhin produkt përkatës financiar S30. Zgjedhin investime në bazë të analizës së fakteve dhe jo në spekulime S31. I dallojnë investime, me qëllim të uljes së rrezikut

ShK ShK15. Dijnë të bëjnë krahasime të çmimeve gjatë blerjes dhe zgjedhjes së produkteve në zbritje me qëllim të ulin shpenzimet ShK16. Kuptojnë se aftësia e kredisë e kërkuesit të kredisë është e rëndësishme gjatë aplikimit për kredi dhe disponueshmëri të kredisë ShK17. E kuptojnë çka është pension vjetor (shlyerja e principalit dhe interesit) dhe e dijnë se ka shpenzime tjera gjatë përdorimit të kredisë ShK18. E kuptojnë se ekzistojnë lloje të ndryshme të huazimeve ShK19. I kuptojnë pasojat e plotësimit të vonshëm të detyrimeve financiare	ShK20. E dallojnë borxhin e menaxhuar dhe të planifikuar me borxhin jo të menaxhuar dhe të paplanifikuar ShK21. Kanë njohuri se ku të kërkojnë këshillë eksperte kur kanë vështirësi gjatë shlyerjes së borxhit	Q23. Janë në gjendje të rezistojnë joshjeve gjatë blerjes së mallrave dhe shërbimeve dhe ti kontrollojnë dëshirat Q24. Besojnë se detyrimi dhe borxhet duhet të jenë në minimum dhe vetëm kur është e nevojshme	M12. Ti rrisin të ardhurat dhe kursimet që ti kënaqin shpenzimet personale dhe të familjës	S32. I minimizojnë shpenzimet në kuadër të buxhetit të vet S33. I plotësojnë në kohë detyrimet financiare S34. I krahasojnë shpenzimet për huamarrje nga huadhënës të ndryshëm dhe i zgjedhin huazimet dhe kreditë më të përshtatshme
Të drejtat dhe përgjegjësitë e konsumatorëve (DPK) DPK6. Kuptojnë, analizojnë dhe krahasojnë burime të ndryshme të informacioneve për sektorin financiar DPK7. I kuptojnë shërbimet që i ofrojnë ndërmjetësit financiar dhe si janë ato të rregulluara DPK8. I kuptojnë të drejtat dhe përgjegjësitë lidhur me përdorimin e produkteve dhe shërbimeve të ndryshme financiare	DPK9. I kuptojnë procedurat për ankesat e konsumatorëve	Q25. Dorëzojnë ankesat e konsumatorëve deri te institucionet rregullatore përkatëse	M13. Ta vlerësojnë besueshmërinë e burimeve të ndryshme të informacioneve të konsumatorëve para se të marrin vendimin financiar	S35. Rregullisht i lexojnë, kontrollojnë dhe interpretojnë dokumentet personale financiare dhe raportet S36. Kërkojnë burim të besueshëm për këshillë profesionale financiare
Kursime pensionale (KP)– (SPFK) KP8. Janë të vetëdijshëm për nevojën e planifikimit të krusimit pensional për sigurimin e ditëve të sigurta pensionale KP9. I kuptojnë përparësitë nga sigurimi pensional shtesë si bazë për të ardhura më të mëdha në lloj të kompensimit pensional në pleqëri KP10. E kuptojnë funksionimin e SPFK-së dhe përparësitë dhe rreziqet e sistemit pensional me tre shtylla KP11. I kuptojnë kompensimet pensionale të cilat i presin nga të dy produktet pensionale (sigurim pensional i detyruar dhe vullnetar) KP12. E kuptojnë Raportin e kursimit pensional	KP13. I kuptojnë mënyrat e pagesës së pensionit dhe kompensimit pensional nga sigurimi pensional i detyruar dhe vullnetar (shtylla e parë, e dytë dhe e tretë) KP14. E kuptojnë strategjinë investuese të shoqërisë pensionale dhe portofolin e fondit pensional KP15. I njohin dhe kuptojnë rreziqet gjatë zgjedhjes së pagesës së kompensimit pensional	Q26. I kuptojnë përparësitë dhe dallimet mes pagesës së njehershme të mjeteve ose të shumëfishtë të kompensimit pensional (pension vjetor, tërheqje të programuara ose kombinim i tyre)		S37. Dijnë ku të informohen dhe të marrin këshillë përkatëse financiare për produktet financiare dhe i përdorin shërbimet e këshilltarëve financiar S38. Vazhdimisht i ndjekin llogaritë e tyre dhe bëjnë vlerësim të gjendjes varësisht nga ndryshimet S39. Vazhdimisht i ndjekin risitë në legjislacionin e institucioneve financiare dhe strategjitë dhe politikat e investimit
Rreziqe dhe sigurime (RrS) RrS9. Kuptojnë se ngjarje të ndryshme të papritura dhe rreziqet të mundshme financiare mund të sjellin deri në humbje financiare RrS10. Krahasojnë lloje të ndryshme të sigurimeve të cilat janë të nevojshme në situata të ndryshme RrS11. I kuptojnë llojet kryesore të produkteve të sigurimit dhe mënyrat e mbrojtjes	RrS12. I përshkruajnë dhe shpjegojnë ndikimet e faktorëve të brendshëm dhe të jashtëm pranë krijimit dhe mbrojtjes të mjeteve dhe pasurisë	Q27. Besojnë se ekzistojnë mënyra për uljen e ndikimit financiar gjatë ndodhjes së ngjarjeve të papritura	M14. Të ndjehen të sigurtë me rezerva të mjaftueshme të parave për ngjarje të papritura dhe të paparashikueshme	S40. Të mbajnë rezervë të mjaftueshme të parave për ndodhi të papritura dhe të paparashikuara S41. Përdorin sigurim për transferim të rrezikut me qëllim të minimizohen ndikimet e humbjeve financiare, informohen për legjislacionin, dokumentet dhe politikat strategjike

Regjistri

Njohuri dhe aftësi (NjA)

Para dhe banking (PB)

- PB1. I njohin monedhat dhe kartmonedhat nga RMV.
- PB2. Dijnë ti numërojnë dhe ti llogarisin monedhat dhe kartmonedhat e RVM-së
- PB3. E njohin vlerën e parave
- PB4. I njohin funksionet e ndryshme të parave në RVM
- PB5. Kuptojnë se si bëhet pagesë e mallrave dhe shërbimeve me monedha dhe kartmonedha
- PB6. E kuptojnë rolin e bankave dhe institucioneve tjera financiare
- PB7. I njohin shërbimet e ndryshme që i sigurojnë banka dhe institucionet tjera financiare
- PB8. I kuptojnë shërbimet e bankngut elektronik
- PB9. I kuptojnë shpenzimet lidhur me mënyrat e ndryshme të pagesave
- PB10. Njohin valuta të ndryshme dhe kurse të këmbimit për shkëmbim të valutave
- PB13. Kuptojnë metoda të ndryshme për transferim të parave
- PB14. Kanë njohuri për përdorim të shërbimeve financiare digjitale
- PB15. I kuptojnë faktorët të cilët ndikojnë në kursin e këmbimit të valutave

Të ardhurat dhe taksat (AT)

- AT1. I njohin burimet e të ardhurave dhe shpenzimeve të familjës
- AT2. Kuptojnë pse njerëzit kanë të ardhura
- AT3. Kuptojnë pse të ardhurat dhe shpenzimet e njerëzve dhe familjës mund të ndryshojnë mekalimin e kohës
- AT4. I kuptojnë termat bazë nga fusha e financave publike
- AT5. Kuptojnë se shkollimi ndikon në zgjedhjen e karrierës, rrjedhimisht ndikon edhe në të ardhurat në të ardhmën
- AT6. Kuptojnë se çka është buxhet shtetëror dhe mund të bëjnë dallimin me buxhetin e shtëpisë (buxheti familjar)
- AT7. Kuptojnë se ka dallim mes rrogës bruto dhe neto
- AT8. E kuptojnë funksionimin e taksave
- AT9. I dallojnë faktorët të cilët ndikojnë në zgjedhjen e karrierës dhe planifikimit të jetës
- AT10. E kuptojnë sistemin e taksave në RMV
- AT11. I kuptojnë format bazë të ndihmës shtetërore që është e disponueshme për qytetarët e RMV-së
- AT12. Kanë njohuri për shumën e normave tatimore për llojet e ndryshme të tatimeve në RMV
- AT13. I kuptojnë mënyrat e ndryshme të detyrimit në shtet

Planifikim financiar (PF)

- PF1. Mund ti njohin qëllimet financiare me afat të shkurtë dhe me afat të gjatë.
- PF2. Dijnë të përgadisis plan financiar për arritjen e qëllimeve afatshkurtra
- PF3. E kuptojnë nevojën e përgaditjes së buxhetit dhe ndarjen e parave për qëllime dhe nevoja të ndryshme
- PF4. Dijnë të përgadisin plan financiar për arritjen e qëllimeve afatgjata
- PF5. Kuptojnë se si ti lidhin planet financiare me buxhetin e familjës
- PF6. Mund të planifikojnë paraprakisht për shpenzimet e pritshme personale që do të ndodhin në të ardhmën
- PF7. Kuptojnë se planifikimi financiar mund të ndihmojë në arritjen e qëllimeve jetësore
- PF8. Mund ti dallojnë shpenzimet e njëhershme dhe ato të përsëriturat
- PF9. Mund të bëjnë plane financiare për arritjen e qëllimeve afatgjata
- PF10. Kuptojnë dhe shpjegojnë si ndikon kariera dhe ndryshimet në jetë ndaj gjendjes financiare
- PF11. I njohin llojet e ndryshme të investimeve dhe dijnë sit e zgjedhin investim të përshtatshëm

Kursim dhe investim (KI)

- KI1. E njohin nevojën e kursimit të parave
- KI2. Përshkruajnë mënyra të ndryshme të kursimit
- KI3. E kuptojnë nevojën e rritjes së të ardhurave nëpërmjet kursimi dhe investimit
- KI4. E kuptojnë kursimin në bankë ose ndonjë institucion tjetër financiar, çka është interesi dhe normat e interesit për kursim në afat të shkurtë dhe afatgjatë
- KI5. Kuptojnë se investimet paraqesin metod të kursimit
- KI6. I përshkruajnë llojet bazë të kursimeve dhe investimeve
- KI7. Shpjegojnë dhe llogarisin interes të thjeshtë dhe të përbërë
- KI8. I numërojnë rreziqet dhe kthimet e mundshme nga produkte të ndryshme financiare
- KI9. I njohin faktorët të cilët ndikojnë në kursimin
- KI10. I kuptojnë konceptet bazë për investime personale
- KI11. I kuptojnë faktorët që ndikojnë në tolerancën ndaj rrezikut dhe qëllimit të investimit
- KI12. I kuptojnë kompensimet, karakteristikat dhe rreziqet e produkteve investuese në RMV
- KI13. I njohin faktorët kryesorë të cilët ndikojnë në rreziqet dhe rendimentet e produkteve financiare të ndryshme
- KI14. Mund të krahasojnë produkte të ndryshme financiare dhe të kryejnë zgjidhje të duhur në pajtim me nevojat e tyre
- KI15. I kuptojnë produktet e tregjeve financiare, produktet e sigurimeve dhe pensionale dhe i njohin rreziqet
- KI16. Kanë njohuri themelore të ekonomisë të sjelljes gjatë zgjidhjes së produkteve financiare
- KI17. I njohin përcaktuesit kur zgjehin pasuri të paluajtshme për përdorimin e tyre ose si investim

Shpenzim dhe kredi (ShK)

- ShK1. E bëjnë dallimin mes nevojës dhe dëshirës
- ShK2. Numërojnë lloje të ndryshme të shpenzimeve të familjës
- ShK3. Shpjegojnë se pse duhet të ekziston nevoja për huazim të parave
- ShK4. E kuptojnë vlerën dhe çmimin e produkteve dhe shërbimeve
- ShK5. E kuptojnë konceptin e zbritjes së çmimeve dhe produkteve
- ShK6. I kuptojnë detyrimet financiare të debitorit
- ShK7. Ata kanë pasqyrë të qartë për çmimet e pjesës më të madhe të mallrave dhe shërbimeve
- ShK8. I kuptojnë anët e mira dhe të këqija të blerjes prej burimeve të ndryshme (përfshirë edhe blerjen përmes internetit)
- ShK9. Bëjnë dallimin e burimeve të ndryshme të huamarrjes dhe shpenzimeve tjera gjatë huamarrjes
- ShK10. I numërojnë faktorët të cilët mund të ndikojnë në ndryshimin e çmimeve të produkteve dhe shërbimeve
- ShK11. I kuptojnë llojet e ndryshme të kredive
- ShK12. Ekuipojnë dallimin mes kartelës kreditore dhe debitor
- ShK13. I llogarisin interesat e paguara nga banka ose institucionet tjera financiare
- ShK14. I dijnë pasojat e borxhit të tepërt
- ShK15. Dijnë të bëjnë krahasime të çmimeve gjatë blerjes dhe zgjedhjes së produkteve në zbritje me qëllim të ulin shpenzimet
- ShK16. Kuptojnë se aftësia e kredisë e kërkuesit të kredisë është e rëndësishme gjatë aplikimit për kredi dhe disponueshmëri të kredisë
- ShK17. E kuptojnë çka është pension vjetor (shlyerja e principalit dhe interesit) dhe e dijnë se ka shpenzime tjera gjatë përdorimit të kredisë
- ShK18. E kuptojnë se ekzistojnë lloje të ndryshme të huazimeve
- ShK19. I kuptojnë pasojat e plotësimit të vonshëm të detyrimeve financiare
- ShK20. E dallojnë borxhin e menaxhuar dhe të planifikuar me borxhin jo të menaxhuar dhe të paplanifikuar
- ShK21. Kanë njohuri se ku të kërkojnë këshillë eksperte kur kanë vështirësi gjatë shlyerjes së borxhit

Të drejtat dhe përgjegjësitë e konsumatorëve (DPK)

- DPK1. Kuptojnë domethënien e konsumatorit të përgjegjshëm
- DPK2. I kuptojnë drejtat bazë të konsumatorit
- DPK3. I kuptojnë arsyet për mbrojtje të konsumatorëve
- DPK4. I kuptojnë të drejtat bazë dhe përgjegjësitë e konsumatorëve të produkteve financiare
- DPK5. E kuptojnë rolin dhe funksionet e institucioneve financiare dhe rregullatorëve financiar në RVM
- DPK6. Kuptojnë, analizojnë dhe krahasojnë burime të ndryshme të informacioneve për sektorin financiar

DPK7. I kuptojnë shërbimet që i ofrojnë ndërmjetësit financiar dhe si janë ato të rregulluara
DPK8. I kuptojnë të drejtat dhe përgjegjësitë lidhur me përdorimin e produkteve dhe shërbimeve të ndryshme financiare
DPK9. I kuptojnë procedurat për ankesat e konsumatorëve

Kursimet pensionale (KP) – Sigurim pensional i finansuar kapital (SPFK)

KP1. E kuptojnë kuptimin e termit “pension”
KP2. E kuptojnë detyrimin e kursimit për pension
KP3. Kuptojnë se nga rroga ndahen kontributet për sigurim pensional dhe invalidor
KP4. E dijnë çfarë paraqet shoqëri pensionale
KP5. E kuptojnë dallimin mes shtyllës pensionale të pare, dytë dhe tretë KP6. I kuptojnë produktet pensionale dhe e kuptojnë portofolin investues pensional të fondeve pensionale
KP7. I njohin rreziqet financiare të cilat ndikojnë në kursimin pensional
KP8. Janë të vetëdijshëm për nevojën e planifikimit të krusimit pensional për sigurimin e ditëve të sigurta pensionale
KP9. I kuptojnë përparësitë nga sigurimi pensional shtesë si bazë për të ardhura më të mëdha në lloj të kompensimit pensional në pleqëri
KP10. E kuptojnë funksionimin e SPFK-së dhe përparësitë dhe rreziqet e sistemit pensional me tre shtylla
KP11. I kuptojnë kompensimet pensionale të cilat i presin nga të dy produktet pensionale (sigurim pensional i detyruar dhe vullnetar)
KP12. E kuptojnë Raportin e kursimit pensional
KP13. I kuptojnë mënyrat e pagesës së pensionit dhe kompensimit pensional nga sigurimi pensional i detyruar dhe vullnetar (shtylla e parë, e dytë dhe e tretë)
KP14. E kuptojnë strategjinë investuese të shoqërisë pensionale dhe portofolin e fondit pensional KP15. I njohin dhe kuptojnë rreziqet gjatë zgjedhjes së pagesës së kompensimit pensional

Rreziqet dhe sigurimet (RrS)

RrS1. E kuptojnë termin “sigurim” dhe mund ti dallojnë mënyrat e mbrojtjes nga rreziqet dhe fatkeqësitë natyrore
RrS2. I dallojë situatat të cilat mund të sjellin në humbje financiare, siç është dëmi material ose lëndimi trupor
RrS3. I kuptojnë produktet e zakonshme të sigurimit
RrS4. E njohin rolin dhe kuptimin e sigurimit
RrS5. I dallojnë rreziqet e mundshme nga blerja e produkteve të sigurimit përmes internetit
RrS6. I kuptojnë funksionet bazë të sigurimit, llojeve të produkteve të sigurimit, dijnë të krahasojnë sigurimet, e kuptojnë rolin e kompanive për sigurime, kompanitë e brokerimit të sigurimeve, kompanitë e përfaqësimit në sigurime, brokerët dhe përfaqësuesit në sigurime, dijnë ku të drejtohen për këshilla dhe ndihmë për mbrojtje
RrS7. I kuptojnë rreziqet e mundshme financiare në kushte të aftësisë së ulët për kredi
RrS8. I përshkruajnë rreziqet e mundshme nga blerja përmes internetit
RrS9. Kuptojnë se ngjarje të ndryshme të papritura dhe rreziqet të mundshme financiare mund të sjellin deri në humbje financiare
RrS10. Krahasojnë lloje të ndryshme të sigurimeve të cilat janë të nevojshme në situata të ndryshme
RrS11. I kuptojnë llojet kryesore të produkteve të sigurimit dhe mënyrat e mbrojtjes
RrS12. I përshkruajnë dhe shpjegojnë ndikimet e faktorëve të brendshëm dhe të jashtëm pranë krijimit dhe mbrojtjes të mjeteve dhe pasurisë

Qëndrimet (Q)

Q1. Të vetëdijshëm për shpenzimin në kuadër të mjeteve që i kanë
Q2. Kuptojnë se nuk mund të kenë çfarë të dëshirojnë, sepse kanë mjete të limituara
Q3. Kuptojnë se duhet ti shtyjnë shpenzimet që të kenë më shumë në të ardhmën
Q4. E kuptojnë rëndësinë e parasë
Q5. Kuptojnë se mësimi për financat mund të ju ndihmojë në marrjen e vendimeve më të mira financiare
Q6. E kanë të qartë se për pyetje nga fusha e financave duhet të drejtohen deri te subjektet financiare
Q7. Kuptojnë se e kanë më lehtë “të zvogëlohen shpenzimet” se “të marrësh hua për të shpenzuar atë që është marrë hua dhe për të hyrë në borxh”
Q8. Janë përgjegjës për menaxhimin me mjetet financiare që i kanë në disponim
Q9. E kanë të qartë se të gjitha investimet sjellin rrezik të caktuar
Q10. E dijnë që duhet të menaxhojnë me paratë në mënyrë aktive dhe të zgjuar
Q11. E dijnë se janë përgjegjës për planifikimin e karrierës dhe të së ardhmës
Q12. I zgjedhin njohuritë e tyre për produktet dhe shërbimet e shumta
Q13. E dijnë se investimet me rendimente më të larta sjellin rrezik më të madh për humbjen e vlerës
Q14. E vlerësojnë rëndësinë e këshillave financiare nga ekspertët
Q15. Janë racional gjatë zgjedhjes së produkteve dhe shërbimeve financiare

Q16. Veprojnë në mënyrë kritike dhe të kujdesshme gjatë sigurimit të produkteve dhe shërbimeve të ndryshme financiare

Q17. Janë të vetëdijshëm për shpenzim në kuadër të mundësive të veta

Q18. I kuptojnë përparësitë e të ardhurave formale dhe përfitimet e ekonomisë formale

Q19. Besojnë se kanë përgjegjësi aktive të menaxhojnë me ardhmërinë e vet dhe mjetet personale financiare

Q20. Janë të vetëdijshëm se vazhdimisht duhet ta ndjekin statusin personal financiar dhe të ndërmarrin aktivitete për përmirësim

Q21. E vlerësojnë rëndësinë e këshillave financiare nga ekspertët

Q22. Kuptojnë se investimet me rendiment më të lartë sjellin rrezik më të madh

Q23. Janë në gjendje të rezistojnë joshjeve gjatë blerjes së mallrave dhe shërbimeve dhe ti kontrollojnë dëshirat

Q24. Besojnë se detyrimi dhe borxhet duhet të jenë në minimum dhe vetëm kur është e nevojshme

Q25. Dorëzojnë ankesat e konsumatorëve deri te institucionet rregullatore përkatëse

Q26. I kuptojnë përparësitë dhe dallimet mes pagesës së njëhershme të mjeteve ose të shumëfishtë të kompensimit pensional (pension vjetor, tërheqje të programuara ose kombinim i tyre)

Q27. Besojnë se ekzistojnë mënyra për uljen e ndikimit financiar gjatë ndodhjes së ngjarjeve të papritura

Motivimi (M)

M1. Kanë dëshirë të mësojnë për financat si pjesë e përditshmërisë

M2. Janë të vetëdijshëm se kursimi tani është mënyrë për të pasur ose shpenzuar mjetet në të ardhmën

M3. Kuptojnë se nëse janë të vlefshëm mund ti arrijnë qëllimet e planifikuara

M4. Duhet të besojnë se janë të aftë ti kënaqin nevojat financiare në faza të ndryshme të jetës

M5. Planifikimi i hershëm mund të krijojë më shumë opsione për realizimin e qëllimeve

M6. Është e nevojshme të besojnë se plani i arsyeshëm financiar mund të ju ndihmojë në planet e karrierës dhe jetës në të ardhmën

M7. Të jenë të motivuar të fitojnë njohuri për produktet dhe shërbimet financiare që ta përmirësojnë vendimarrjen financiare

M8. Të jenë të motivuar ti shqyrtojnë mundësitë për rritje të të ardhurave personale

M9. Të fitojnë të ardhura të rregullta të cilat sigurojnë siguritet afatgjatë dhe mbrojtje sociale

M10. Të kenë mundësi të arrijnë mirëqenie financiare përmes menaxhimit aktiv të mjeteve personale financiare

M11. Ti dijnë përfitimet nga investimet e arsyeshme lidhur me kursimin afatgjatë

M12. Ti rrisin të ardhurat dhe kursimet që ti kënaqin shpenzimet personale dhe të familjës

M13. Ta vlerësojnë besueshmërinë e burimeve të ndryshme të informacioneve të konsumatorëve para se të marrin vendimin financiar

M14. Të ndjehen të sigurtë me rezerva të mjaftueshme të parave për ngjarje të papritura dhe të paparashikueshme

Siellja (S)

S1. Të kursejnë rregullisht

S2. Të flasin për paratë me anëtarët e familjes

S3. Të shpenzojnë më pak se mjetet që i kanë

S4. Ti ruajnë dhe të kujdeset për gjërat personale

S5. Të rezistojnë dëshirave dhe ti kontrollojnë joshjet kur blejnë

S6. Ti krahasojnë çmimet e produkteve dhe ta zgjedhin opcionin më të mirë

S7. Të vendosin qëllime financiare afatshkurtër dhe afatgjata

S8. Të ndajnë para për realizimin e qëllimeve të ndryshme financiare

S9. Të mbajnë llogari për shpenzimet në nivel mujor

S10. Ti zvogëlojnë shpenzimet aty ku kanë mundësi për atë

S11. Ti lexojnë dhe kuptojnë kushtet para se të vendosin të blejnë diçka

S12. Të marrin hua para vetëm nëse janë në mundësi ti kthejnë ato

S13. Rregullisht ti shqyrtojnë qëllimet financiare dhe buxhetin

S14. Ti zgjedhin mënyrat përkatëse të pagesës për blerje të mallrave dhe shërbimeve

S15. Ti njohin dhe parashikojnë shpenzimet familjare

S16. Të anashkalojnë blerje impulsive

S17. Të kërkojnë ndihmë gjatë probleme personale financiare

S18. Të planifikojnë për të ardhmën duke i pasur parasysh pasojat e mundshme financiare

S19. Të zgjedhin rrugë për avancim dhe karrierë dhe ti shqyrtojnë pasojat financiare

S20. I krahasojnë çmimet të produktit ose shërbimit financiar të të njejtit lloj ose te subjektë të ndryshëm financiar

S21. E njohin dhe përdorin bankungun elektronik dhe mobil

S22. E optimizojnë përdorimin e të ardhurave personale

S23. Rregullisht ndajnë një pjesë nga të ardhurat si kursim

S24. Përdorin mjete elektronike për ndjekje të rregullt të të ardhurave dhe shpenzimeve

S25. E vendosin, e ndjekin dhe e rishikojnë buxhetin që ti shqyrtojnë rrethanat e ndryshueshme

S26. I përcaktojnë, i vendosin dhe rregullisht i kontrollojnë qëllimet afatgjata financiare reale O27. Избираат инвестиција соодветна на толеранцијата на ризиците и инвестициските цели и редовно ги следат

S27. Zgjedhin investim të përshtatshëm për tolerancën e tyre ndaj rrezikut dhe qëllimet e investimit të cilat i ndjekin rregullisht

S28. Parashatrojnë pyetje dhe sigurojnë informacione përkatëse për vlerësim para se të marrin vendim për investim

S29. Dijnë ta llogarisin dhe vlerësojnë kthimin real të kursimit dhe investimit para se të zgjedhin produkt përkatës financiar

S30. Zgjedhin investime në bazë të analizës së fakteve dhe jo në spekulime

S31. I dallojnë investime, me qëllim të uljes së rrezikut

S32. I minimizojnë shpenzimet në kuadër të buxhetit të vet

S33. I plotësojnë në kohë detyrimet financiare

S34. I krahasojnë shpenzimet për huamarrje nga huadhënës të ndryshëm dhe i zgjedhin huazimet dhe kreditë më të përshtatshme

S32. I minimizojnë shpenzimet në kuadër të buxhetit të vet

S33. I plotësojnë në kohë detyrimet financiare

S34. I krahasojnë shpenzimet për huamarrje nga huadhënës të ndryshëm dhe i zgjedhin huazimet dhe kreditë më të përshtatshme

S35. Rregullisht i lexojnë, kontrollojnë dhe interpretojnë dokumentet personale financiare dhe raportet

S36. Kërkojnë burim të besueshëm për këshillë profesionale financiare

S37. Dijnë ku të informohen dhe të marrin këshillë përkatëse financiare për produktet financiare dhe i përdorin shërbimet e këshilltarëve financiar

S38. Vazhdimisht i ndjekin llogaritë e tyre dhe bëjnë vlerësim të gjendjes varësisht nga ndryshimet

S39. Vazhdimisht i ndjekin risitë në legjislacionin e institucioneve financiare dhe strategjitë dhe politikat e investimit

S40. Të mbajnë rezervë të mjaftueshme të parave për ndodhi të papritura dhe të paparashikuara

S41. Përdorin sigurim për transferim të rrezikut me qëllim të minimizohen ndikimet e humbjeve financiare, informohen për legjislacionin, dokumentet dhe politikat strategjike